

ІСТОРИЧНІ ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ВЗАЄМВІДНОСИН ШКОЛИ ТА РЕЛІГІЇ В НІМЕЧЧИНІ

HISTORICAL AND POLITICAL AND LEGAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF SCHOOL-RELIGION RELATIONS IN GERMANY

Юрош В.В.,

*аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету*

У статті розглядаються історичні, політико-правові аспекти розвитку взаємовідносин між школою та релігією в Німеччині. Аналізується еволюція цих взаємин від середньовічних монастирських і кафедральних шкіл, через епоху Реформації та Контрреформації, до сучасних освітніх моделей, які базуються на принципах релігійної свободи та світськості держави. Особливу увагу приділено тому, як релігія впливала на зміст навчання, організацію шкільного процесу та формування освітньої політики.

У дослідженні простежено ключові історичні етапи взаємодії церкви і школи. У середньовічний період освіта була тісно пов'язана з релігійними установами, а шкільне навчання мало виключно конфесійний характер. Реформація XVI століття значно змінила цю систему: протестантські держави запровадили обов'язкову освіту для всіх соціальних груп, що призвело до становлення раних державних освітніх структур. Водночас, Контрреформація сприяла розвитку католицьких шкільних орденів, які стали альтернативою протестантським навчальним закладам.

У XVIII–XIX століттях поступово відбувалася секуляризація шкільної системи: держава взяла на себе контроль над освітою, визначаючи її організаційні та змістовні засади. Незважаючи на це, релігія продовжувала відігравати важливу роль у шкільному житті. Було сформовано систему конфесійних шкіл, а також запроваджено державний нагляд за релігійним навчанням. У Пруссії та інших німецьких державах вперше з'являються законодавчі норми, що регламентують діяльність шкіл та визначають права держави і релігійних громад у сфері освіти.

Після Другої світової війни освітня політика Німеччини зазнала суттєвих змін. Основний закон ФРН 1949 року закріпив принцип релігійної свободи, що стало основою для подальшого розвитку шкільної системи. У статті розглядається сучасний стан релігійної освіти, який характеризується поєднанням державного нагляду з широкою автономією релігійних громад у визначенні змісту навчальних програм. Особливу увагу приділено питанням конституційного регулювання шкільної освіти в контексті правового статусу релігійних шкіл та релігійного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Проаналізовано сучасні виклики, пов'язані з релігійною освітою в Німеччині. Серед основних проблем: забезпечення рівних прав для представників різних конфесій, узгодження релігійної освіти з принципами світськості та демократичними стандартами, інтеграція релігійної освіти в загальнодержавну шкільну систему в умовах глобалізації та секуляризації суспільства. Досліджується роль релігії у вихованні міжконфесійної толерантності, формуванні суспільних цінностей та розвитку культури міжрелігійного діалогу.

Стаття висвітлює взаємозв'язок між історично сформованими моделями релігійної освіти та сучасними тенденціями реформування шкільної системи у Німеччині. Досвід цієї країни показує, що, попри відокремлення церкви від держави, релігійна освіта залишається важливим компонентом навчального процесу. Особливий акцент зроблено на тому, як німецька система освіти балансує між дотриманням демократичних принципів і збереженням традиційної релігійної складової у навчальному процесі.

Таким чином, проведений аналіз дозволяє оцінити значення історичних процесів у формуванні сучасної освітньої політики Німеччини та визначити перспективи розвитку релігійної освіти в умовах суспільних трансформацій. Досвід Німеччини може бути корисним для інших країн, які прагнуть гармонійно поєднати релігійні традиції та демократичні стандарти освіти.

Ключові слова: взаємовідносини школи та релігії; історичний розвиток; релігійна освіта; Німеччина; державна політика; конфесійні школи.

The article examines the historical, political and legal aspects of the development of relations between schools and religion in Germany. The author analyses the evolution of these relations from medieval monastery and cathedral schools, through the Reformation and Counter-Reformation, to modern educational models based on the principles of religious freedom and secularism of the state. Particular attention is paid to how religion influenced the content of education, the organisation of the school process and the formation of educational policy.

The study traces the key historical stages of interaction between church and school. In the medieval period, education was closely linked to religious institutions, and schooling was exclusively confessional in nature. The Reformation of the 16th century significantly changed this system: Protestant states introduced compulsory education for all social groups, which led to the establishment of early state educational structures. At the same time, the Counter-Reformation fostered the development of Catholic school orders, which became an alternative to Protestant educational institutions.

In the eighteenth and nineteenth centuries, the school system was gradually secularised: the state took control of education, determining its organisational and content principles. Despite this, religion continued to play an important role in school life. A system of confessional schools was formed, and state supervision of religious education was introduced. Prussia and other German states were the first to introduce legislation regulating the activities of schools and defining the rights of the state and religious communities in the field of education.

After the Second World War, Germany's educational policy underwent significant changes. The Basic Law of Germany of 1949 enshrined the principle of religious freedom, which became the basis for further development of the school system. The article examines the current state of religious education, which is characterised by a combination of state supervision and broad autonomy of religious communities in determining the content of curricula. Particular attention is paid to the issues of constitutional regulation of school education in the context of the legal status of religious schools and religious education in general education institutions.

The author analyses current challenges related to religious education in Germany. The main problems include: ensuring equal rights for representatives of different faiths, reconciling religious education with the principles of secularism and democratic standards, integration of religious education into the national school system in the context of globalisation and secularisation of society. The role of religion in fostering interfaith tolerance, shaping social values and developing a culture of interreligious dialogue is explored.

The article highlights the relationship between historically established models of religious education and current trends in reforming the school system in Germany. The experience of this country shows that, despite the separation of church and state, religious education remains an important component of the educational process. Particular emphasis is placed on how the German education system balances adherence to democratic principles and preservation of the traditional religious component in the educational process.

Thus, the analysis allows us to assess the significance of historical processes in shaping the modern educational policy of Germany and to determine the prospects for the development of religious education in the context of social transformations. Germany's experience may be useful for other countries seeking to harmoniously combine religious traditions and democratic standards of education.

Key words: relations between school and religion; historical development; religious education; Germany; state policy; confessional schools.

Постановка проблеми. Проблематика статті полягає у дослідженні складної взаємодії між релігією та шкільною системою в історичному, політичному й правовому аспектах, а також у визначенні їхнього сучасного впливу на освітню політику Німеччини. Центральним питанням є з'ясування того, як релігійна традиція та інститути церкви формували освітню систему Німеччини протягом століть, впливаючи на структуру і зміст шкільної освіти.

Особливу увагу приділено таким викликам: взаємодія релігійної освіти та державної політики в умовах світськості; забезпечення рівності в системі релігійної освіти для представників різних конфесій; роль релігії в освітньому процесі на тлі модернізації суспільства і глобалізації; збереження балансу між автономією школи, інтересами релігійних громад і державними законами, які регулюють освітню сферу.

Ці питання відображають історичний розвиток, різноманіття і динамічний характер відносин між школою і релігією, що формуються як на конституційному рівні, так і в практичній діяльності освітніх і церковних інституцій. Аналіз цих викликів дозволяє зрозуміти природу сучасної шкільної системи Німеччини та її адаптацію до мінливих суспільних умов.

Викладення основного матеріалу. У розвитку шкільної системи в Німеччині зв'язок школи з релігією є системоутворюючим моментом, відчутним на всіх історичних етапах, значущим для відповідних сучасних базових уявлень про державу, суспільство, церкву, освіту і культуру. Відносини школи з релігією, які сьогодні мають визначатися відповідно до Основного Закону Федеративної Республіки Німеччина, увібрали в себе рішення, нинішню самоочевидність і системну значущість яких можна адекватно оцінити

лише на тлі їхньої історичної взаємодії. Навіть те, що знайшло загальне визнання в Основному Законі лише після суперечок, залишалося предметом відкритих розбіжностей у розумінні або ставало предметом нових дискусій, в історичній перспективі набуває контурів, стає прозорим щодо стереотипів і може бути поміщене в конституційний контекст з глибшим розумінням.

Відносини школи з релігією інституційно визначаються насамперед відносинами школи з Церквою. У цьому відношенні вони перебувають у рамках інституційних відносин між державою і церквою і були особливо сформовані історично під впливом становлення сучасної держави, державно-церковних відносин та ставлення держави до конфесійного плюралізму до і після відокремлення держави і церкви. Вона пережила значну перерву в привласненні школи націонал-соціалістичною ідеологічною державою. Відповідно до Основного закону, він відображає виклики і досягнення релігійної свободи в релігійно та ідеологічно нейтральній державі.

З точки зору змісту, ставлення школи до релігії може бути більш детально визначене лише в дослідженні історії формування шкільних навчальних програм. Це неможливо зробити в юридично-історичному викладі. Він може лише натякнути на змістовні аспекти релігійної освіти і виховання в школах через їхні інституційні умови та формальний статус.

Витоки німецької шкільної системи лежать у Церкві. У монастирських і кафедральних школах Середньовіччя можна побачити зачатки загальної системи публічних шкіл. Окрім «внутрішньої» школи для навчання майбутнього духовенства, вони також мали «зовнішні» школи для загальної початкової освіти. За Карла Великого синод в Аахені у 789 році зобов'язав усі монастирі

та катедри заснувати такі школи. Таким чином, монастирські та соборні школи домінували в образі церковної освіти, аж поки університети не перебрали на себе їхні функції вищої освіти для духовенства [13].

Нецерковні школи вперше з'явилися в містах Високого Середньовіччя. У міських школах (школах читання і письма), орієнтованих на буржуазну публіку, освіта була спрямована на світські цілі. Те ж саме стосується і "Winkelschulen", які пропонували приватні особи, що з'явилися в пізньому середньовіччі. Значення монастирських і кафедральних шкіл зменшилося до 15 століття.

Подальший розвиток шкільної системи визначався теологічно вмотивованим поштовхом, який дала Реформація для створення системи початкової школи. Реформаційна ідея про те, що стосунки людини з Богом визначаються Словом Божим, яке безпосередньо діє в її пізнанні, поставила перед протестантською владою завдання відповідним чином виховувати весь народ. Лютеранський професійний етос також поширив заклик до освіти на всі аспекти придатності до служіння іншим у всіх сферах життя. Яскравим свідченням цього освітнього імпульсу є шкільні праці Мартіна Лютера. У 1528 році Філіп Меланхтон розробив навчальну програму для середніх шкіл і таким чином надав форму типу протестантської латинської школи, навіть якщо кількість цих шкіл спочатку була невеликою.

Відповідно, протестантська влада взяла на себе відповідальність за шкільну систему. У деяких випадках вони створювали так звані князівські школи для навчання обдарованих дітей. Там, де вони створювалися при секуляризованих монастирях, розвинувся новий тип «монастирської школи» [9]. Однак передусім влада дбала про утримання сільських шкіл у громадах через шкільні фундації. Характерною особливістю був зв'язок з посадою дяка, який отримував з шкільного фонду кошти на своє дяківське служіння і водночас на проведення шкільних уроків. У цій «дяківській школі» сільська шкільна система знову була пов'язана з церковною системою в організаційному та кадровому плані.

Пізніше римо-католицькі князі були на рівних правах з протестантськими сільськими школами. Під час Контрреформації відповідальність за шкільну систему перебрали на себе католицькі ордени; деякі з них перетворилися на шкільні ордени. Завдяки протестантській і римо-католицькій системам сільських шкіл у Німеччині з 16 століття сформувалися дві схожі за структурою, але конфесійно, а отже, організаційно і змістовно абсолютно окремі державні шкільні системи.

Перебирання світською владою відповідальності за шкільну систему вписується в поступове становлення держави, яка в принципі відпові-

дала за все. Оскільки становлення і розширення державної відповідальності у формі суверенного супрефектури вплинуло і на зовнішні умови церковного устрою, школу можна було продовжувати вважати церковною справою. Вона регулярно ставала предметом церковних розпоряджень, що їх видавав суверен. Готський шкільний метод 1642 і 1662 років вважається першим суверенним шкільним розпорядженням, «яке більше не з'являється лише як частина церковного розпорядження» [16, с. 32]. Територіальна влада Ландесверу, що набирала сили як абсолютистська держава, визнала школу як основну функцію державного «добробуту».

Розширення абсолютистської державності включало інтеграцію шкіл у централізовану та раціоналізовану державну адміністрацію. Претензії держави на контроль над шкільними умовами в країні тепер набули форми спеціально організованого «нагляду» за шкільною системою. Залежно від рівня диференціації адміністративної структури держави, цей нагляд міг здійснюватися як частина церковного нагляду в рамках державного церковного полку або як нагляд загальних чи спеціальних адміністративних органів церковної адміністрації, або ж він міг бути переданий церковній владі як функція, що має виконуватися від імені державного уряду по відношенню до вчителів.

Таким чином, у Пруссії у 18 столітті управління школами як чистим «додатком до церковної адміністрації» покладалося на консисторії, Оберконсисторію та два церковні департаменти в Міністерстві юстиції Пруссії. У Загальному шкільному статуті 1763 року прусський король Фрідріх доручив місцевим пасторам нагляд за вчителями. Навіть як церковний шкільний нагляд від імені держави, його можна вважати частиною суверенної державної організації в умовах державної церкви. У 1787 році було створено Обершкульколегіум, який став першим органом, що виконував функції вищого шкільного органу для всієї шкільної системи Пруссії [9, с. 41–52].

Однак цей спеціальний орган не був аналогом церковної адміністрації, оскільки його персонал був тісно переплетений з персоналом Оберконсисторії.

Навіть під час адміністративної реформи 1808 року, яка стала необхідною після поразки Пруссії від Наполеона, шкільні та церковні справи продовжували управлятися спільно, принаймні частково. Справи публічного богослужіння та освіти були доручені «шкільним депутаціям» при новостворених окружних урядах; вони, однак, функціонували як «духовно-шкільні депутації» для керівництва та нагляду за всіма церквами, школами та освітніми установами. У ході подальшої адміністративної реформи після відновлення Пруссії у 1815 році, провінційні консисторії були

додані як новостворені органи влади суверенного церковного полку, які відтепер відповідали за шкільні питання, в той час як шкільні комісії, створені на рівні окружних урядів, продовжували наглядати за зовнішніми аспектами шкільної системи.

Загальний земельний закон для пруських земель (*Allgemeine Landrecht für die Preußischen Staaten, ALR*) від 1794 року підсумовує вимоги держави до шкільної системи. Він поставив усі державні школи та навчальні заклади під нагляд держави. Участь церковних органів і установ у шкільній системі була частиною цієї функції держави. З 1788 року цілі школи, особливо в релігійній освіті, були покликані бути своєрідною державною педагогікою, щоб захистити суспільний і політичний порядок від загроз, які вбачалися в тенденціях Просвітництва. У цьому, однак, вони не були чужі завданням церкви, оскільки кожне церковне товариство вважалося зобов'язаним прищеплювати своїм членам пошану до Бога, послух законам, вірність державі та морально добрі стосунки зі своїми співгромадянами [7].

Основна відповідальність за загальні школи, призначені для першого навчання молоді, була покладена на місцеву судову владу. В рамках своєї відповідальності місцева влада повинна залучати духовенство громади, до якої належить школа. Під керівництвом обох, нагляд за зовнішнім виглядом шкільного закладу та підтриманням запровадженого в ньому порядку в сільській місцевості та в малих містах в принципі покладалася на церковних старост. Парафіяльний священик був зобов'язаний активно сприяти досягненню мети шкільних установ не тільки шляхом нагляду, але й власними настановами як шкільного вчителя, так і дітей.

Взаємодія між місцевою судовою владою, державною владою та владою державної церкви також була наслідком частого поєднання посади шкільного вчителя з посадою дяка, що все ще практикувалося. Тому процедура заміщення посади була подібною до процедури заміщення церковної посади. Відповідно, кандидата пропонувала церковна рада або, в разі потреби, патрон, після чого він проходив іспит на здібності і призначався на посаду шкільного вчителя.

Участь пасторів і церковної влади у шкільному нагляді набувала різних форм під час адміністративних реформ 19 століття. Там, де були створені або розширені спеціальні органи шкільного нагляду, такі як шкільні інспектори, шкільні депутації та шкільні ради, пастори, як правило, займали місце і мали право голосу в кожному випадку. Подібні форми участі пасторів у шкільному нагляді, як у Пруссії, можна також знайти в Нассау (1817), Вюртемберзі (1836) і Баварії (близько 1825) [6, с. 82].

З розширенням державного управління стало зрозумілим прагнення держави не лише контро-

лювати шкільну систему, а й формувати її. Зовнішній нагляд за школами був включений до провінційної та окружної адміністративної структури, запровадженої двома роками раніше, у 1817 році. Внутрішній нагляд за протестантськими і католицькими шкільними системами на цих адміністративних рівнях належав до компетенції консисторій і, таким чином, поєднувався з державним наглядом за церквами. Законний вплив католицьких єпископів на релігійну освіту в державних школах і працевлаштування католицьких вчителів релігійної освіти залишався за ними. На найвищому рівні нагляд за церквою і школою входив до завдань Міністерства культури, яке також було створено у 1817 році.

У процесі поступової незалежності церковного керівництва та адміністрації на завершальному етапі суверенного церковного режиму залучення церковних чиновників до нагляду за школами все частіше могло сприйматися як конкуренція з державною відповідальністю за школи. Ліберальна критика поєднання державних і церковних функцій у шкільному нагляді знайшла яскраве відображення в проекті конституції Паульської церкви 1849 року. Згідно з якою система навчання і виховання перебуває під наглядом держави і, за винятком релігійної освіти, звільняється від нагляду духовенства як такого. Навіть застереження на користь релігійної освіти викликало суперечки і було зроблене на користь прихильників Католицької Церкви як компроміс під враженням від Першого німецького католицького дня в Майнці, який проходив одночасно з Національними зборами.

В сьогоденні в Німеччині існує відокремлення держави від церкви і свобода віросповідання відповідно до ст. 4 Основного закону. Тим не менш, це не суворе відокремлення, як, наприклад, у Франції. В даний час школа і система освіти у федеральних землях Німеччини переживає фундаментальну реформу. Приклади включають запровадження законного права на дитячий садок, тестування нових способів вступу до школи, скорочення або подовження терміну навчання в початковій школі (з шести до чотирьох років або навпаки з чотирьох до шести років), запровадження більшої автономії шкіл, з одного боку, та освітніх стандартів або заходів із забезпечення якості та розвитку, з іншого [7].

Це призводить до дуже специфічних викликів, проблем і можливостей для церковної освіти. Наприклад, угоди про участь Церкви в освіті, укладені в конкретній країні, можуть бути легко підірвані через те, що створені для цього комітети та інструменти відносяться до системи, яка контролюється зверху донизу. Однак вони більше не мають жодного ефекту, коли значна частина відповідальності за формування шкіл переноситься на низові рівні.

За винятком окремих федеральних земель, таких як Саар, де немає жодної загальноосвітньої школи під протестантсько-церковною опікою, і Шлезвіг-Гольштейн, де спостерігається явне відставання в цьому відношенні з протестантської точки зору, можливості і привабливість шкіл під опікою церкви майже повсюдно очевидні в різних федеральних землях Німеччини. Це підтверджується, з одного боку, відносно великою кількістю шкіл на півдні Німеччини, яка постійно зростає, а з іншого боку, порівняно позитивними тенденціями в нових федеральних землях. Спостерігається збільшення кількості протестантських шкіл.

Щодо того, як держава ставиться до релігії та різних релігійних громад в сьогоденні, існують різні течії, і кожна держава, ймовірно, вирішує це питання по-своєму. Зазвичай, знання або зацікавленість відповідними механізмами залежить від того, наскільки сильним є особисте залучення людини до релігії або до певної релігійної громади. Однак, завдяки обов'язковому шкільному навчанню в Німеччині, кожен, хто пройшов через німецьку шкільну систему або чий діти проходять її зараз, має принаймні одну точку дотику до цього питання: релігійну освіту в німецьких школах.

У Німеччині немає суворого відокремлення церкви від держави. Тому надання релігійної освіти в державних школах в принципі можливе і, за певних умов, також вимагається конституцією.

Основні риси взаємовідносин між державою та релігійними громадами, до яких належать не лише християнські церкви, але й усі інші конфесії, викладені в Основному законі Федеративної Республіки Німеччини. Основним положенням, що регулює відносини між державою і релігійними громадами, є стаття, яка гарантує релігійну свободу кожної людини і свободу безперешкодного сповідання релігії. Крім цих положень, деякі статті Веймарської імперської конституції 1919 року, також мають відношення до відносин між державою і релігійними громадами. Що стосується конкретної організації релігійної освіти, то за неї відповідає законодавчий орган відповідної землі, оскільки питання віросповідання належать до компетенції земель. Тому форми релігійної освіти в різних землях відрізняються [5].

Релігійна освіта є звичайним предметом у державних школах, за винятком позаконфесійних шкіл. Таким чином, релігійна освіта юридично прирівнюється до таких предметів, як німецька мова або математика.

Через вимогу релігійного нейтралітету держава не може сама забезпечувати релігійну освіту. Натомість, вона повинна передати це завдання релігійним громадам. Згідно з прецедентним правом Федерального конституційного суду, релігійне навчання, як правило, надається в конфесій-

ному контексті – наприклад, не існує (загального) християнського релігійного навчання, але є католицьке і протестантське релігійне навчання. Крім того, релігійні громади несуть відповідальність за визначення змісту уроків і відбір вчителів релігії. Держава лише перевіряє, чи відповідає зміст навчання вільним демократичним засадам Основного Закону, і здійснює нагляд разом з релігійними громадами. Державна міжконфесійна релігійна освіта або міжконфесійна етична освіта не може обмежувати конституційно захищене право на конфесійну релігійну освіту і тому не може замінити її, а лише пропонується додатково. В окремих землях діють різні правила.

Відповідно до загального принципу рівності (стаття 3 GG), до всіх релігійних громад має бути однакове ставлення, тому надання релігійної освіти не обмежується основними християнськими конфесіями. Однак законодавчий орган землі може передбачити, що релігійна громада повинна досягти певної чисельності, щоб мати право на релігійне навчання в державних школах – що останнім часом стало актуальним, зокрема, у зв'язку з питанням про дозвіл на ісламське релігійне навчання [7].

За умови досягнення необхідної мінімальної кількості учнів усі релігійні громади мають право надавати релігійну освіту в державних школах. Мінімальна кількість учнів визначається законодавчими органами відповідних штатів, і поки що її дотримуються лише основні християнські конфесії.

Отже, підсумовуючи викладене, можна узагальнити, що релігійні громади, як правило, мають повну автономію у прийнятті рішень щодо змісту уроків. Держава має лише право і обов'язок перевіряти зміст навчання на відповідність вільному демократичному устрою Основного Закону і може заборонити викладання антиконституційного змісту навчання. Тому було б неприпустимо, наприклад, якщо б рівність чоловіків і жінок заперечувалася в релігійній освіті.

З огляду на суспільний розвиток, освітній розгляд релігійних тем видається нагальною потребою. Класична ідея педагогіки – передавати знання і світогляд одночасно – набуває актуальності. Учні повинні дізнатися про релігію в школі і отримати відповідні знання, вони повинні мати справу з релігійними темами і з переконаннями різних релігійних спільнот таким чином, щоб знати, що відрізняє конфесії і релігії, і щоб пов'язати знання, отримані на уроках, з власним досвідом і роздумами [3].

Дотеперішні напрацювання вже показують, що таке викладання не обов'язково пов'язане з конфесійною однорідністю групи, що навчається. Трюїзм теорії навчання полягає в тому, що люди вчаться на відмінностях. Релігійне навчання

в Федеративній республіці Німеччина враховують навіть регіонально відмінні варіанти, які частково дотримуються існуючих концепцій конфесійної релігійної освіти, а частково розвивають моделі конфесійної співпраці, релігійної освіти в обов'язкових факультативах чи навіть у релігієзнавчих формах викладання.

Для релігійних громад залишатиметься дуже важливим, щоб різні форми релігійної освіти були охоплені положеннями Основного Закону. Водночас, наголошується увага на посиленні зусиль не лише щодо закріплення організаційної форми, але й щодо адаптації дидактичного опису її завдань до мінливих рамкових умов.

Дослідження історичних та політико-правових аспектів розвитку взаємовідносин школи та релігії в Німеччині показало, що ці відносини мають складну і багатогранну природу, коріння якої сягають глибоких історичних процесів. Шкільна система Німеччини виникла під значним впливом церкви, яка багато століть була ключовим інститутом, що організовував і контролював освітній процес. Реформація дала потужний поштовх для утвердження шкільної освіти як важливого суспільного явища, забезпечивши поступове залучення всіх верств населення до освіти.

У XVIII та XIX століттях поступово відбувалося зміцнення впливу держави на шкільну систему, що призвело до розподілу функцій між державною владою і церквою. Це дало змогу закріпити державну відповідальність за організацію шкільної освіти, зберігаючи водночас роль релігійної освіти як складової загального освітнього процесу.

Сучасна система освіти в Німеччині відображає прагнення до забезпечення релігійної свободи та збереження балансу між релігійними і світськими інтересами. Попри принцип нейтральності держави щодо релігії, у навчальних закладах зберігається релігійна освіта, яка адаптується до потреб різних конфесій. Це дозволяє не лише задовольняти культурно-релігійні потреби суспільства, а й формувати міжконфесійний діалог, виховуючи толерантність у молодого покоління.

Таким чином, шкільна система Німеччини є прикладом взаємодії історичних традицій із сучасними демократичними принципами, спрямованими на повагу до релігійної та культурної різноманітності. Цей досвід є важливим для розуміння ролі освіти як інструмента гармонізації міжособистісних та міжкультурних взаємин в сучасному глобалізованому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Завальнюк, Андрій Ростиславович. Вивчення релігії в християнських конфесійних школах Німеччини (1945 – кінець 80-х років XX століття), 2019. С. 46–55.
2. Прищ В. Релігійне виховання учнів у сучасній школі Німеччини. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. 67 с.
3. Цибулько, Л. Г., Пилипенко, Г. С., & Стародубцева, Д. І. (2020). Особливості системи початкової освіти в Німеччині. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, (2(333) Ч. 1), 206–215. [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2020-2\(333\)-1-206-215](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2020-2(333)-1-206-215)
4. Шульга Ю. Європейський досвід інноваційного розвитку релігійної освіти. *Редакційна колегія: АА Сбруєва–доктор педагогічних наук, професор (відповідальний редактор)*, 2020. С. 56.
5. Юрош В. «Релігійне виховання як невід'ємний фактор освітньої системи в Німеччині». *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том 6: Проектування суспільних та гуманітарних досліджень [колективна монографія]/[Наукова редакція: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін–Ужгород–Перемишль–Херсон: Посвіт, 2021. 288 с. Rozwój nowoczesnej edukacji i nauki–stan, problemy, perspektywy. Tom 6: Projektowanie*, 2021. С. 217–229.
6. Criblez, Lucien, et al. "Von der religiös-kirchlichen zur laizistisch-öffentlichen Schule: zum Wandel des Verhältnisses zwischen Schule, Staat, Kirche und Religion." *Studien zur religiösen Bildung* 19, 2020. S. 79-97.
7. Hammer F. Rechtsfragen der Kirchensteuer. Tübingen: Mohr Siebek, 2002. 330 S.
8. Helmreich, E. C., Religionsunterricht in Deutschland. Von den Klosterschulen bis heute, Düsseldorf 1966 [aus dem Englischen übersetzt von Reich, C.; Originaltitel: Religious education in German schools – an historical approach, 1959]. S. 23
9. Jeismann, K.-E., Das preußische Gymnasium in Staat und Gesellschaft, Bd. 1: Die Entstehung des Gymnasiums als Schule des Staates und der Gebildeten, 1787–1817, 2. Aufl., Stuttgart 1996, S. 44 f. Zur Entwicklung der Behördenorganisation für das Schulwesen in Preußen detailliert und zugleich konzis Schunck, E., Beiträge zur Geschichte der staatlichen Aufsicht über die Volksschule in Preussen, Diss. jur. Greifswald 1920, S. 41–52.
10. Kessler A. Schule, Religionsunterricht und Kirchlicher Unterricht im Wandel. Das Katechetische Amt und Pädagogische Institut der Evangelischen Kirche von Westfalen (1939–1999). Bielefeld. 2000. S. 464.
11. Klinkhammer, Gritt, and Anna Neumaier. *Religiöse Pluralitäten-Umbrüche in der Wahrnehmung religiöser Vielfalt in Deutschland*. transcript Verlag, 2020. 298 S.
12. Marre H. Die Kirchenfinanzierung in Kirche und Staat der Gegenwart. Essen: Ludgerus-Verlag, 2006. 178 S.
13. Marre H. Systeme der Kirchenfinanzierung in Europa und USA. *Grundlagen, Gestaltung und Zukunft der Kirchensteuer* / R. Seer, B. Kämper (Hrsg). Frankfurt am Main, 2004. S. 43–76.

14. Nipkow K.-E., Scheilke Chr., Schreiner M. Evangelische Schule als öffentlicher Handlungs- und Verantwortungsbereich der Kirche. Handbuch evangelischer Schulen. Güttersloh, 1999. S. 13–23.

15. Pickel, G., Liedhegener, A., Jaeckel, Y. *et al.* Religiöse Identitäten und Vorurteil in Deutschland und der Schweiz – Konzeptionelle Überlegungen und empirische Befunde. *Z Religion Ges Polit* 4, 2020. S. 149–196.

16. Titze, H., Die Politisierung der Erziehung. Untersuchungen über die soziale und politische Funktion der Erziehung von der Aufklärung bis zum Hochkapitalismus, Frankfurt am Main 1973, S. 19; Scholz, J., Die Lehrer leuchten wie die hellen Sterne. Landschulreform und Elementarlehrerbildung in Brandenburg-Preußen, Bremen 2011, S. 32.

17. Willems, Joachim. *Religion in der Schule: pädagogische Praxis zwischen Diskriminierung und Anerkennung*. transcript Verlag, 2020. 432 S.